

La formació continuada dels professionals de la salut: perspectives i actituds pedagògiques davant del segle XXI

Joan Josep Escoda

El concepte d'educació al llarg de tota la vida es dibuixa tant en l'àmbits personal com en el professional i social de l'ésser humà en aquest tombant de segle. En l'article s'aprofundeix en la perspectiva professional, focalitzada en un col·lectiu protagonista històric de l'àmbit de la salut: el personal mèdic. Tot això inspirat gràcies a la vessant actitudinal de la formació, la qual complementa una visió integral del "saber" i el "saber fer" del metge: el seu "coratge per fer". Aquí, les visions mèdica i educativa del món es troben i intercanvien coneixements, habilitats i, sobretot, actituds davant tot allò que ens tocarà viure al segle XXI.

"Tanto arder, tanto valor, /tanto ataque y retirada / ante ese umbral en que nada /alivia más el dolor que su incremento. O mejor: /hay un punto en que el exceso / -y que mediten en eso / los mesurados- bascula / en su contrario. Calcula: / ir más allá es un regreso."

Severo Sarduy

1- Introducció

La formació continuada dels professionals implicats en l'àmbit de la salut, de la mateixa manera que la dels altres professionals, no es troba tan institucionalitzada ni sistematitzada com la formació bàsica o inicial que han rebut en les diferents facultats i escoles universitàries al nostre país. Una anàlisi acurada i rigorosa de les necessitats personals de formació i de les necessitats del context de salut on es troba el professional comportarà la detecció d'una sèrie d'àrees on aquests professionals de salut tenen necessitats formatives. Les propostes d'acció formati-

va que se'n derivin han d'anar a cobrir els objectius previstos, sempre que siguin susceptibles de millora a través de la formació.

Cal reconèixer que la millora de coneixements no s'ha de traduir obligatòriament en una millor qualitat assistencial. Aquesta, a diferència de la formació, s'avalua utilitzant indicadors que permetin jutjar la competència professional a partir del compliment dels programes i protocols establerts, de la qualitat de la prescripció farmacèutica, de la justificació de les sol·licituds d'exploracions complementàries, d'enquestes de satisfacció dels usuaris i d'auditories sobre la qualitat de la documentació clínica emprada.

Cal destacar, tant per la seva utilitat com actualitat, l'itinerari suggerit per Cascio¹. En el seu recorregut destaquen sis passos per aconseguir l'èxit en qualsevol procés de formació i desenvolupament a les organitzacions:

- 1.- Una àmplia **anàlisi** del sistema de formació (training) i desenvolupament (incloent la seva interacció amb altres sistemes de l'organització)
- 2.- La determinació de les **necessitats** de formació
- 3.- La redacció clara dels **objectius** de la formació, sense ambigüitats
- 4.- La descomposició de la tasca d'**aprenentatge** en els seus components estructurals
- 5.- La determinació d'una **seqüència** òptima d'aquests components
- 6.- La consideració de **maneres** d'aprendre alternatives

De la mateixa manera que es distingeix en pedagogia entre l'escola tradicional i la moderna, entre la metodologia clàssica i unes estratègies més actives, es pot també parlar d'una formació continuada basada en la simple transmissió del coneixement (passiva) i una altra que tingui com a objectius l'adquisició de coneixements, l'aprenentatge de noves tècniques i habilitats i, naturalment, la **formació i canvi d'actituds** dels professionals (activa).

2- El cas dels metges

Fins fa poc temps, la formació mèdica continuada no ha gaudit de la necessària coordinació, però a mesura que va assumint un paper socialment més preponderant també esdevé més institucionalitzada.

En aquesta direcció, per exemple, el Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya² considera que la formació mèdica continua-

1 CASCIO, W.F., (1991) *Applied Psychology in Personnel Management*. Prentice-Hall International, Inc. New Jersey. Ann. Rev. of Psychology, 35.
2 GENERALITAT DE CATALUNYA, (1993) *Pla de Salut de Catalunya, 1993-1995*. Departament de Sanitat i Seguretat Social. Barcelona.

da és fonamental per al desenvolupament de la qualitat assistencial. Malgrat això, no podem definir-la com a responsabilitat exclusiva d'una institució, ja que cal comptar, entre d'altres aspectes, amb:

- una gran diversitat de continguts,
- l'amplitud de les professions implicades,
- l'aparició de professions emergents o la redefinició dels perfils existents,
- els diferents nivells de responsabilitat,
- l'avenç progressiu de la tecnologia.

Com la d'altres grups o famílies professionals, cal que la formació mèdica continuada abasti diversos aspectes de la globalitat que representa la realitat del context on se situa: la salut. Els programes de formació mèdica continuada, tal com defensa Galasso³, des dels *National Institutes of Health* (USA), han d'oferir noves oportunitats d'educació, un enriquiment del treball i l'estimulació del pensament creatiu.

Un aspecte particularment desafortunat per a la formació mèdica continuada tradicional va ser la creença que els metges fàcilment assimilaven qualsevol cosa que se'ls presentés i que, per suposat, no calia activar la funció avaluativa de la seva efectivitat formativa.

Per altra banda, segons estudis d'Ashbaugh i McKean⁴, és sobretot quan es relacionen variables com la formació mèdica continuada rebuda i el seu reflex en l'atenció als pacients quan es veu que les opinions desfavorables dels pacients no són conseqüència de la manca de coneixements del metge. Aquest estudi va demostrar que només el 6% de les negligències mèdiques eren producte de la manca de coneixement.

Recordant Stein⁵, es pot definir la formació mèdica continuada activa destacant alguns elements que li són propis, pel que fa a la metodologia emprada en la seva execució, i que la distingeixen de la formació mèdica continuada clàssica o tradicional:

- és experimental (eminentment pràctica) i de servei,
- és duta a terme mitjançant discussions en petit grup,
- és habitual l'ús de materials d'autoajuda.

Si, a més a més, es compta amb els aspectes personals i humanístics que tot professional es veu obligat a revisar contínuament, es pot concloure que la for-

3 GALASSO, G.J., (1988) STEP (Staff Training in Extramural Programs). *Continuing Education Program. National Institutes of Health*. Bethesda, Maryland.

4 ASHBAUGH, D.G. - R.S. McKEAN, (1976) *Continuing Medical Education: The Philosophy and Use of Audit*. *Journal of American Medical Association*, 236:1485-1488.

5 STEIN, L.S. (1981) *The effectiveness of CME: eight research projects*. *Journal of Medical Education* 56,103-10.

mació mèdica continuada és: **qualsevol acció que realitza un/una professional de la medicina, amb objectiu educatiu, que intervé en l'augment i actualització dels seus coneixements i tècniques, així com en el seu creixement personal humà, per a millorar la seva competència professional.**

3- El perfil del pedagog en la formació mèdica continuada

Cada dia és més reconeguda l'activitat del pedagog fora dels àmbits que li eren assignats en exclusiva fins fa poc temps: l'escola i el seu entorn. El pedagog, com a professional de l'educació, va orientant la seva activitat laboral cap a nous camps d'actuació: per exemple, el camp de l'educació de les persones adultes i, en concret, el de la formació mèdica continuada.

Segons l'estudi promogut per l'Institut Català de Noves Professions de la Generalitat de Catalunya (INCANOP) i realitzat per Millan⁶, la configuració dels agents de la formació es pot establir en quatre grans grups:

- . Responsable / Director de formació
- . Coordinador / Tècnic de formació
- . Formador
- . Consultor

Segons aquest estudi, les tasques que duen a terme els directors de Formació transcorren per diferents àmbits: l'organització activitats de formació, la coordinació del personal, l'assessorament dels formadors, la realització de sessions de formació de formadors, l'elaboració de plans, l'assignació de pressupostos, la relació amb altres empreses, la realització d'estudis de mercat, la detecció de necessitats, l'avaluació d'accions, la supervisió, l'elaboració d'informes, l'elaboració de materials i el desenvolupament de polítiques d'empresa.

Amb els ulls posats cap al tombant de segle, cal potenciar el perfil i el protagonisme del pedagog expert en formació mèdica continuada. Malgrat les planificacions institucionals de les accions de formació continuada, necessàries per al manteniment dels recursos humans a la sanitat, la previsió de l'esforç didàctic que els metges han de fer és encara una assignatura pendent. Un esforç i una competència per a la qual no han estat necessàriament formats.

Cada metge viu amb un estil individual d'aprenentatge i amb uns hàbits concrets i diferents als dels altres col·legues, però no es pot oblidar que a fi que la for-

6 MILLAN, M.D., (1995) *Inserció professional dels pedagogs/gues en la formació professional continuada*. Institut Català de Noves Professions. Generalitat de Catalunya. Barcelona.

mació mèdica continuada sigui útil cal comptar amb "la seva participació activa, una retroalimentació correctiva i una individualització del procés instructiu" (Stein)⁷.

A més de les orientacions pedagògiques, cal recordar l'estudi de Kelly i Murray⁸, dut a terme a l'oest d'Escòcia. S'arribava a la conclusió que perquè els metges puguin dur a terme bons processos de formació continuada, els proveïdors han de comptar amb:

- pressupostos per a la formació
- entrenament adequat
- temps protegit dins de l'horari laboral
- augment de sou, i
- suport administratiu.

Cal, per tant, revisar aquests indicadors a casa nostra per tal d'augmentar els nivells d'eficàcia, eficiència i efectivitat dels esforços formatius destinats per les organitzacions públiques i privades. Cal que el pedagog sigui el professional que, amb l'ús de tècniques avançades i imaginatives i, per tant, innovadores, reflecteixi la capacitat d'organització de la formació mèdica continuada del segle XXI. I, per què no, tradueixi aquests esforços en l'increment de l'entusiasme de formadors i alumnes i canalitzi la participació de tots els actors en el procés.

Malgrat no es disposi de principis absolutament infal·libles en l'àmbit de la formació, Birkenbihl⁹ destaca dotze regles que anomena de "pedagogia pràctica". Aquestes regles, la lectura i aplicació de les quals es recomana vivament, inclouen aspectes de reforç positiu, estratègies comunicacionals, motivació, gestió de les emocions, canvi d'actituds, modelatge, adaptació al canvi, avaluació de l'aprenentatge, plaer en la formació i entusiasme de l'acció.

És ja imprescindible que els formadors, i en especial els formadors de formadors, tinguin veritable consciència del poder de les emocions. És per aquesta línia d'acció que la formació del segle XXI reflectirà un valor afegit respecte a la duta a terme fins ara.

El segle XXI dibuixarà una societat sostenible, saludable, integral i integradora. Una societat que ha de lluitar contra els processos de "cronificació" i exclusió. Una societat basada en un concepte de competència d'uns professionals de l'educació amb un perfil basat en el saber, en el saber fer i en el coratge per fer.

7 *op. cit.*

8 KELLY, M.H. - T.S. MURRAY, (1993) *Who are the providers of postgraduate medical education?* Medical Education, 27, 452-460.

9 BIRKENBIHL, M., (1989) *Formación de formadores. "Train the trainer"*. Ed. Paraninfo, S.A. Madrid.

4- Bases per a la convivència de la pedagogia i la salut en el segle XXI

El professional de la Pedagogia, com a expert en formació continuada, ha de partir de la utopia per a arribar a observar i transformar la realitat que l'envolta: traduir la seva imaginació en accions pràctiques de formació, a fi i efecte d'aconseguir una optimització de les organitzacions on s'involucra.

El pedagog en formació continuada té una funció de **generador de canvis socials**. Els sistemes de formació continuada actualment en vigor ajuden les persones davant de l'adaptació als freqüents canvis tecnològics i a una gran mobilitat en els llocs de treball. El segle XXI, no és més, ni menys, que un referent, una cita per a un retrobament entre la tecnologia i l'home.

Les conclusions dels experts en salut i les perspectives que dibuixen els informes elaborats pels especialistes en educació, així ho anuncien.

Per un costat, l'Informe per a la Unesco¹⁰ preparat per la Comissió Internacional sobre l'Educació per al segle XXI, presidida per Jacques Delors, recomana construir els fonaments sobre els quals edificar l'educació al llarg de tota la vida: aprendre a conèixer, aprendre a fer, aprendre a ser i aprendre, en definitiva, a viure junts.

En aquest "viure junts" cal aturar-se en el moment d'imaginar la formació continuada de qualsevol col·lectiu corporatiu professional. El viure junts significa també treballar plegats, mitjançant estratègies i orientacions interdisciplinàries, multiprofessionals.

Per altra banda, de l'*Informe sobre la Salut Mundial 1999*: Canviar la situació, el missatge de la directora general de l'OMS¹¹, Gro Harlem Brundtland, va en una mateixa direcció, ja que la salut de les persones i la seva influència en la vida del món constitueixen un element principal dintre de l'escenari global que ens tocarà viure en el propers anys.

És hora, també, d'avaluar, de passar comptes, de l'educació, de la salut i de l'educació per a la salut. Per exemple, avaluar com ha estat l'aplicació dels principis que l'any 1978 va impulsar la històrica conferència celebrada a Alma-Ata¹², com està influint l'augment de l'esperança de la vida humana, com s'estan vivint les desigualtats que encara fan més palesa la necessitat d'una acció professional conjunta dels diferents actors implicats. L'informe de l'OMS esmentat di-

10 UNESCO (1996) *La educación encierra un tesoro*. Informe a la UNESCO de la Comisión Internacional sobre la educación para el siglo XXI, presidida por Jacques Delors. Ed. Santillana. Madrid.

11 OMS (1999) *Informe sobre la Salud en el Mundo 1999: Cambiar la situación*. Document de treball de l'Organització Mundial de la Salut. Ginebra.

12 OMS (1978) *Atención Primaria de Salud*. Conferencia Internacional de Alma-Ata. OMS-Ginebra.

buixa dos eixos per al treball en equip, necessaris per a una acció d'èxit en la millora de la salut de la població mundial de cara al segle XXI: la recerca i el desenvolupament que faciliti el combat a les malalties infeccioses i, per altra banda, l'actualització sistemàtica d'una base de dades que dibuixi quina és l'evolució del seu propi estat de salut, país a país, regió a regió.

Finalment, com a element que pot integrar els dos models esmentats, salut i educació, gaudim a casa nostra d'un instrument útil per a ambdós: el Pla de salut. En l'Avantprojecte de Pla de salut de Catalunya 1999-2001, elaborat pel Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat¹³ de Catalunya hi figuren els àmbits a avaluar per tal d'aconseguir els objectius de salut.

- Estils i hàbits de vida, i factors condicionants de la salut
- Estat de salut i qualitat de vida de la població
- Equitat, eficiència i qualitat del procés assistencial i dels serveis
- Opinió i expectatives dels usuaris i de la població
- Impacte del Pla de salut en els diferents nivells del sistema sanitari

Tenint en compte aquestes mesures avaluatives, s'obtenen també els objectius, continguts i avaluació de les accions de formació continuada dels professionals de la salut per als primers anys del nou mil·lenni. Ara caldrà que els professionals de la pedagogia posin "fil a l'agulla" en les estratègies, les metodologies, les tecnologies i l'avaluació d'aquesta formació a fi i efecte d'aconseguir el desig conjunt de la salut i de l'educació, d'arribar a veure i viure que tot el que s'ha exposat en aquestes prospectives es faci realitat durant els propers anys.

*"El concepte d'educació al llarg de la vida
és la clau per a entrar al segle XXI.*

*Aquest concepte va més enllà de la distinció tradicional
entre educació bàsica i educació permanent i
coincideix amb una altra noció formulada sovint:
la de societat educativa, on tot pot ésser ocasió
per tal d'aprendre i desenvolupar les capacitats de l'individu"*

(Pistes i recomanacions de l'Informe UNESCO)

¹³ GENERALITAT DE CATALUNYA (1999) *Pla de salut de Catalunya 1999-2001*. Departament de Sanitat i Seguretat Social. Servei Català de la Salut. (en premsa).

ABSTRACT

En este final de siglo, el concepto de educación se perfila a lo largo de toda la vida tanto en el ámbito personal como en el profesional y social del ser humano. En este artículo, se profundiza en el aspecto profesional, centrado en el colectivo que ha protagonizado históricamente el ámbito de la salud: el personal médico. Todo ello desde una perspectiva inspirada en la vertiente actitudinal de la formación, que complementa una visión integral del "saber" y del "saber hacer" del médico: su "coraje por hacer". En este documento, las visiones médica y educativa del mundo se encuentran e intercambian conocimientos, habilidades y, sobre todo, actitudes ante todo aquello que nos tocará vivir en el siglo XXI.

• • • •

The concept of lifelong education shows up both in the personal and the professional and social fields of the human being at the end of this century. This article goes deeper into the professional perspective, focused on a historical leading collective in the health area: medical staff. All this inspired by an attitudinal aspect of training, which complements an integral vision of doctors' "knowledge" and "savoir-faire": their "courage to do". Here, the medical and educational views of the world meet and exchange knowledge, skills and especially attitudes concerning all the things we will have to live through in the 21st century.

• • • •

Le concept d'éducation tout au long de la vie se développe autant dans le contexte personnel comme dans le professionnel et social de l'être humain dans cette fin de siècle. L'article approfondit la perspective professionnelle, focalisée dans un collectif protagoniste historique du contexte la santé: le personnel médical. Tout cela inspiré grâce à la tendance des attitudes de la formation, qui complète une vision intégrale du "savoir" et du "savoir faire" du médecin: son "grand courage". Ici, les visions médicale et éducative du monde se trouvent et échangent des connaissances, des habilités et, surtout, des attitudes devant tout ce que nous devons vivre pendant le XXIème siècle.

• • • •